

Trembeczki István

**MIÉRT ERKÖLCSI KÉRDÉS (IS) A KÖRNYEZETVÉDELEM? FILOZÓFIAI ÉS ETIKAI
KAPCSOLÓDÁSI PONTOK A FENNTARTHATÓSÁG ELÉRÉSE ÉRDEKÉBEN**

A címben feltett kérdés egy gyakorlati megfontolásból származik, amely úgy véli, hogy interdiszciplináris megközelítéssel hathatósabban alá lehet húzni, meg lehet alapozni a fenntarthatóság normatív előírásait a hétköznapi ember és a döntéshozók számára egyaránt. Ebben a felfogásban az emocionális tartalom, a nem-emberi létezők iránti érzelmi viszonyulás és elköteleződés – vagyis a természet szeretete – kiegészül remélhetőleg racionális és pragmatikus érvekkel, amelyek több irányból közelítve meg a problémát, választ adhatnak a környezetvédelem és az etika kapcsolatának mikéntjére.

A címben a környezetvédelem kifejezés szerepel, bár az alább kifejtett gondolatok inkább a természet védelméről, az ember és a természet kapcsolatáról szólnak. A környezet tágabb jelentéssel bír: az ember alkotta mesterséges világ, az embert körülvevő szociális kontextus is hozzáértendő. De mára – bár a korábbi időszakokban sem volt vegytiszta a mesterséges, a szociális és a természetes különállása – az ember alkotta mesterséges világ és a szociális rendszerek olyan mértékben avatkoznak be a természet rendjébe, hogy a két fogalom szinonimának tekinthető. Azért is, mert a fenntarthatóság érdekében az ember alkotta környezeten és a szociális viszonyokon is szükséges lenne változtatni. A természetvédelem ügye összekapcsolódik politikai és társadalmi kérdésekkel, erkölcsi és ontológiai dilemmákkal, s ha kellő mélységében vizsgáljuk, tulajdonképpen minden emberi tevékenységgel. Az ökoetika ehhez támpontokat ad.

Az első meglátás abból a mára már igazolható megállapításból indul ki, mely szerint az ember geofizikai létezővé vált a történelemben eddig megtett útja, a kulturális evolúciója által. Ami tömören annyit jelent, hogy technológiája és gazdasági-társadalmi tevékenysége révén képessé vált a Föld nagy fizikai ciklusaira, geofizikai összetevőire, valamint az élő entitásokra olyan hatást gyakorolni, ami geológiai értelemben és időintervallumban is kimutatható. Vagyis tartósan megmarad. A szénhidrogének elégetéséből és az atomkísérletekből visszamaradt izotópok légköri jelenléte, az alumínium, a beton és a műanyag felhalmozódása, a szén-, a nitrogén és a foszforciklus megváltoztatása, az invazív fajok elterjedése, az antropogén klímaváltozás és a fajok tömeges kihalása, mint egyre észlelhetőbb jelenségek bizonyítják az ember ontológiai helyzetében bekövetkezett változás mértékét.¹

Az ember és természet viszonyában alapvető változás következett be – mondja Hans Jonas *Az emberi cselekvés megváltozott természete* című esszéjében – a természet már nem egy, az emberi világot meghaladó, valamilyen külső terület,

¹ www.mta.hu/tudomany_hirei/bevezetik-az-ember-korat-a-földtörténeti-idoskalara106806

maradandóság jellemezte entitás, amelytől elkülönülve, mintegy enklávéként létezik a város és törvényei, az emberi létezés terepe, hanem a kettő összefüggő, interdependens kapcsolatrendszer.²

A kortárs szociológus, Ulrich Beck, a kockázat-társadalom, a XX. század végi modern társadalom interpretálását célzó terminus megalkotója hasonlóan vélekedik: „(..) *befejeződött a természet és a társadalom szembeállítás.* Azaz a természet már nem érthető meg a társadalom, a társadalom pedig a természet *nélkül*” (...) A 20. század végén a „természet” *sem* nem „előzetesen adott” *sem* nem „általunk kijelölt”, hanem történelmi terméké vált: a civilizált világ olyan belső szervezetét jelenti, amelyet a saját újretermeléséhez szükséges természeti feltételek szétrombolása vagy veszélyeztetése jellemez.”³ A természet többé nem idegen a társadalomtól, nem áll vele szemben, a természetrombolás az ipari civilizáció integráns eleme, „(..) társadalmi, politikai és gazdasági dinamika szerves alkotórésze.”⁴

S mindketten kiemelik a változás lényegét: a természet sebezhető.

A környezetvédelem ekkor a következő etikai alapkérdéssel szembesül: a sebezhetősége tényéből nem következik-e a rá irányuló emberi cselekvés megváltozásának igénye, vagyis az eddig adottból a „van-ból, következik-e a cselekvés jellegének megváltozása, vagyis a „kell” normativitása?

Ez az a bizonyos, Hume által felvetett erkölcsi probléma, ami nála és később még sokan mások révén, mint naturalista hiba vonult be a morálfilozófia történetébe. Hume a következőképp fogalmaz: „Az általam ismert erkölcsi rendszerek mindegyikében megfigyeltem, hogy jóllehet a szerzők egy ideig a megszokott következtetési mód szerint haladnak előre fejtegetéseikben, (...). de a szokásos állítások – valami *így van* más meg *nem így van* – egyszer csak hirtelen megszakadnak, és már csupa ilyen kijelentést talállok: ennek *így kell lennie*, annak meg *nem szabad így lennie*. (...) Ugyanis ez a *kell* és *nem szabad* valamilyen új állítást és relációt fejez ki, s e fölött nem tudok elsiklani, ez okvetlenül magyarázatra szorul; egyben pedig várom annak a megindoklását is, ami különben teljesen felfoghatatlannak tűnik a számomra, hogy ezt az új relációt minként lehet levezetni, a többi egészen másféle relációból.”⁵

A címben felvetett probléma és általában a természet állapota esetében ez azt jelenti, hogy az emberi tevékenység által megváltoztatott természeti folyamatok és létezők milyenségében bekövetkezett változások csak tények, csak újabb geofizikai és ökológiai jelenségek, de nem köteleznek semmilyen etikai jellegű reflexióra. Ha ebbe az állapotba értékelő tevékenység révén avatkoznánk be, akkor erkölcsi

² Jonas, Hans: Az emberi cselekvés megváltozott természete, In: Lányi András-Jávorka Benedek (szerk.): *Környezet és etika*, Budapest, L'Harmattan, 2005. 27-28. o.

³ Beck, Ulrich: *A kockázat-társadalom*, Ford: Berényi Gábor, Kerékgyártó Béla, Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, 2003. 122. o.

⁴ Uo.

⁵ Hume, David: *Értekezés az emberi természetről*, Ford: Bence György, Budapest, Gondolat Kiadó, 1976. 641. o. Kiemelés tőle.

értelemben naturalista hibába esnénk, tehát nincs mit tenni. Az állapotok megváltozása csak ténykérdés, nem kell, hogy cselekvésre sarkalljon.

A naturalista hiba meghaladására Holmes Rolston III tesz egy érdekes kísérletet a *Van-e környezeti etika?* című, 1975-ben írt esszéjében, ahol különböző analógiák segítségével próbálja feloldani a tudomány deskriptív, valamint az etika preskriptív törvényei közötti merev határvonalat.⁶

Az első analógia az egészség területéről érkezik, miszerint ahhoz, hogy a szervezetünk egészséges állapotát fenntarthassunk, be kell tartanunk az orvos utasításait. Az orvosi utasítások nem morális jellegűek, hanem az orvostudomány eredményeinek felhasználásából született technikai jellegű utasítások. Az emberi cselekvés viszonylatában kezdetben még nem válnak morális normává, csak korlátokat szabnak a cselekvésnek, megszegésük az alany ártalmára válik, betartásuk az alany előnyére, vagyis lehetőséget adnak az egészség megőrzésére.

A fordulat akkor következik be, ha ez a lehetőség célként jelenik meg – vagyis például a „Ne árts magadnak” formában – akkor az egészség megőrzésére vonatkozó technikai előírások morális normává alakulnak a „Ne szegd meg az egészség törvényeit” felszólításban. A „Ne árts magadnak” cél pedig számos következménnyel járó morális premisszává alakul. olyan előírásokká, amelyeket erkölcsi megfontolásokból is betartunk, például a betegségről és a tünetekről történő igazmondás, az orvos előírásainak követése, a bekövetkezett nehézségek vállalása, a többi beteg iránt megkövetelhető tanúsított empátia és fegyelem, de a felsorolást még tovább folytathatnánk, egészen a jelenlegi pandémia kiváltotta szabályozások és az oltások körülötte vitákig.

A változásban az orvostudomány által fellelt természeti törvény – tudáskészlet – adaptációja a döntő jelentőségű lépés. Ami eddig lehetőségként létezett, morális tartalommal bíró imperatívusszá alakul. Ennek a lépésnek a megtételéhez persze az orvostudomány eredményeinek akceptálása is szükséges, ennek hiányában csak a lehetőség marad. Illetve az is, hogy az egészségünk megőrzése célként jelenjen meg előttünk, vagyis szándékosan ne ártsunk magunknak.

De vajon nem ez a metodológia játszódik le sok egyéb alkalmazott tudomány esetében? Ahol a van (vagy volt) az emberi tevékenységgel szembesülve, előírássá változik, amit meg kell tenni a cél elérése érdekében – fogalmaz Rolston. Szerinte az alkalmazott tudományok mindegyikében – pszichológia, a közgazdaságtan, a történelem és a társadalomtudományok területén egyaránt fellelhető ez az átalakulás.⁷

Például egy adott egyén pszichés állapotának leírása, a költségvetési egyensúly összetevőinek bemutatása, a múltban megtörtént események rekonstrukciója és a társadalom működésének leíró elméletei, ha mondjuk a pszichés egyensúly megteremtésének, a gazdasági prosperitásnak, a történelmi múlt traumáival való

⁶ Rolston, Holmes III.: *Van-e környezeti etika?* In: Molnár László (szerk.): *Legyenek-e a fáknek jogaik?* Budapest, Typotex, 1999.

⁷ Rolston: I. m: 152-155

szembenzésnek, valamint a szociális rendszerek egészséges működésének céljaként jelennek meg, akkor a technikai leírás morális normává, a lehetséges leírások morális jellegű előírásokká alakulnak. S különösen az említett területek mindegyében fellelhető politikai kontextus esetén észlelhető a tudomány tényeiből a erkölcsi értékek által befolyásolt döntések megjelenése.

Ha továbblépünk a társadalmiság dimenziójában, mindegyik társadalmi alrendszerben – politika, gazdaság, kultúra – fellelhető intézmények technikai jellegű elveken alapuló működtetése nem változik-e meg a normaképződés irányába, ha a működés során újabb célok lesznek megfogalmazva? Ekkor akár egy, a társadalmi alrendszer működésére vonatkozó tudáskészlet módosulása is generálhat változást, ami az új célokban lesz megfogalmazva. Vagy csak a résztvevők intenciói változnak meg, új normákat megfogalmazva. Ezt a jelenséget nevezhetjük társadalmi átalakulásnak, rendszerváltozásnak is.

Az emberi cselekvéssel és szándékokkal történő találkozás az intézmények addigi működését értékítélet alá vonja, s máris új morális normákat és premisszákat fogalmaz meg. A „van”-ból a milyennek „kell” lennie felé mozdulunk el. Vagyis – ha a fentiek igazak – a társadalmi cselekvés számos esetében jelenik meg az a bizonyos naturalista hiba. Úgy tűnik, az erkölcsi értékek világa nem csak a személyközi kapcsolatokat hatja át, hanem sokkal több dimenzióban is tetet ölt.

A környezetvédelem esetében az új ökológiai törvények, összefüggések megjelenése az a közbülső láncszem, ami a természet és az ember közötti „vant” az eddigi felfogásból kiragadja és új megvilágításba helyezi. Az ember, mint geofizikai létező, már nem ugyanaz a szereplő, mint aki eddig volt. A természet sebezhetővé vált. Az ember által.

Rolston ezt az összefüggést a következőképpen mutatja be, Paul Sears gondolatait felhasználva. A mai ökológiai tudásunk alapján a Föld természeti folyamatának legfőbb törvényszerűsége a homeosztázis, amely a dinamikus egyensúlyi állapot elérése érdekében szervezi meg a nagy geofizikai körfolyamatokat, az anyag- és energiaáramlásokat. Ennek egyik kulcseleme az újrahasonosítás. Az ökológiai törvény működése egyúttal az emberi élet fennmaradását is jelenti, vagyis megszegése esetében hasonló súlyosságú következményekkel kell számolni. Vagyis, bolygónk egészsége szavatolja a mi életünket is.

Ha az emberi élet megőrzése célként jelenik meg, akkor a korábbi lehetőség a természet átalakítására, a természeti javak hasznosítására, átalakul morális kelléssé, premisszákká, s az újrahasonosítás addig pusztán technikai jellegű előírásai morális töltetet kapnak. Vagyis a „Hasznosíts újra” ekkor már nem pusztán technikai lehetőség, hanem morális imperatívusz, morális norma. A természet „van”-ja az élet megőrzésének „kell”-jévé változik. Persze itt is van némi mozgástér az ökológiai törvény alapján, de nincs teljesen szabad választás, a „felvilágosult engedelmesség” keretein belül lehet csak mozogni- mondja Rolston.⁸

⁸ Uo: 155-156. o.

Fordítsuk át mindezt a légégetőbb problémára, a klímaváltozás kérdésére. Az ökológia tudásunk azt bizonyítja, hogy az üvegházgázok légkörbe kerülése a felelős a globális felmelegedésért, valamint, hogy az emberi tevékenység okozza jórészt az üvegházgázok emisszióját. A leírás esetében azt mondhatjuk, hogy vannak technikák a kibocsátás csökkentésére, tudjuk, hogy mi az összefüggés az üvegházgázok és a klímaváltozás között, tehát vannak bizonyos lehetőségeink a folyamatba történő beavatkozáshoz. A moralitás akkor jelenik meg, ha a beavatkozás célként jelenik meg – „Tartsuk 1,5 fokon belül a felmelegedést” – s akkor a fellelt ökológiai törvények segítségével a megfelelő technikákat kell már alkalmazni, mint morális jellegű felszólításokat – vagyis: „Cselekedj így és így a kibocsátás csökkentése érdekében”. A leírás előírássá változott. A természeti „van”-ból ismét „kell”-lett.

De akad egy komoly gond: az ökológiai összefüggésekről, törvényekről már igen sokat tudunk, de nem mindent. Rolston említ bizonyos mozgásteret a cselekvési lehetőségek összességében, de nem pontosítja, hogy a sokféleség egyúttal cselekvési bizonytalanságot is szül. Sajnos ez a helyzet a klímaváltozás esetében is fennáll, az IPCC is elismer bizonytalan tartományokat a tudásunkban, ami pusztán a klímatudomány fiatal jellegéből is fakad.⁹ Meg abból, hogy a Föld geoszféráinak és ezek kölcsönhatásainak komplexitása olyan nagy, hogy a vizsgálatok során inkább különböző erősségű valószínűségekről, mint axiómákról beszélhetünk. S mindezt még tetézi az emberi behatás különböző jellege, mélysége, intenzitása is.

Persze, egy növekvő tudáskészletről van szó, de a változások és folyamatok térbeli-időbeli léptéke és annak interpretációja minden eddigi emberi tudást túlszárnyal. Ez a bizonytalanság okozza az ökológiai törvény alapján történő emberi cselekvések mikéntjének kérdését. Például a felmelegedés okainak megértésében is csak a 2007-2010-es évek körül jött létre konszenzus, amit a tudományos és a politikai szereplők túlnyomó többsége is elfogadott. A megújuló energiahordozók aránya is csak 2011 körül érte el azt a szintet, amit már 1985-re el kellett volna érnie, ha megfelelő politikai támogatást kap a környezetvédelem – mondja Denis Hayes, az első Föld Napja szervezője egy Daniel Yerginnek adott interjúban.¹⁰ A környezetvédelem ügye az ökológiai törvény fellelésén túl az ökopolitika valóságával is szembesül. Az a bizonyos „felvilágosult engedelmesség” máris jelentős késésben van.

Az ökológiai összefüggést ki lehet egészíteni még egy észrevétellel. A fent ismertetett gondolkodók az emberi világ túlnövekedését jelzik, Rolston már 1975-ben, Beck pedig 1986-ban. Mind a két dátumhoz komoly bizonyítékokat lehet felsorakoztatni, például a globális ökológiai lábnyom kiszámításával. De itt is van 11 év eltérés. Ugyanakkor mára még súlyosabb a helyzet. 2016-tól új földtörténeti korról beszélhetünk: az antropocénról. melynek főbb jellegzetességeit – amelyek mindegyike jelzi a túlnövekedést és az emberi hatás intenzitását – a tanulmány elején

⁹ Kovács Róbert: *Klímaváltozás*, Budapest, Typotex, 2019. 191-193. o.

¹⁰ Yergin, Daniel: *A küldetés – energia, biztonság és a modern világ újraalkotása*, Ford: Kiss Marcell, Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019. 456. o.

ismertetett jelenségek mutatják be. S ezek egyúttal a 2016 augusztus végén tartott fokvárosi Nemzetközi Geológiai Kongresszus döntésének indokai is.¹¹

Mindezek a bizonytalanságok azonban nem jelentik azt, hogy a meglévő tudományos konszenzuson túl a gyakorlat világában ne lenne sok területen egyetértés, vagy a különböző lokális cselekvések következményei nem adódnának össze – mint szinergikus jelenségek – a globális cél, a fenntarthatóság felé.

Vannak olyan cselekvési mezők, ahol eléggé egyértelmű a válasz: például a széndioxid emisszió csökkentése, az erdőtelepítés, az újrahasznosítás, a pazarlás megszüntetése, a lokális termékek előnyben részesítése, vagy az energiahatékonyság növelése mind-mind olyan lépések, amelyek, ha különböző formákban is valósulnak meg, összehatásuk – a globális cél érdekében – bizonyosan pozitív lesz. Természetesen a felsorolást még tovább lehetne folytatni, mintegy kiegészítve Rolston által említett morális normát.

Például a tengeri rezervátumok, védett területek és nemzeti parkok nem csak a tengerek biodiverzitásának védelmezői, hanem fontos szerepet játszanak a klíma védelmében, és az ételmiszer-biztonság elősegítésében is, a védett óceáni aljzat széndioxid tárolása és a halállomány megőrzése révén.¹² Vagyis, ha a természeti jelenségek hatásainak összeadódása negatív irányban lejátszódhat – mint a természetrombolás esetében már ez zajlik – akkor miért ne történhetne meg ez fordítva is?

Tehát a földrendszer működéséről eddig feltártak bár tartalmaznak bizonytalanságokat, különböző szintű valószínűségeket, ez még nem kell, hogy cselekvésképtelenséget, vagy szkepticizmus, sőt tagadást eredményezzen, a globális cél tudatosítása után van terepe a cselekvésnek.

Holmes Rolston III. a fenntarthatóság, mint cél gondolatát más úton is megközelíti. Garrett Hardin *A kölcsönös önkorlátozás tragédiája* című tanulmányára utalva a kölcsönös önkorlátozást, mint erkölcsi normát vizsgálja. A gondolat abból indul ki, hogy a Föld erőforrásai végesek, tehát a gazdasági növekedést kordában kell tartani, ha nem szeretnénk az globális ökoszisztéma összeomlását előidézni. A globális ökoszisztéma tartja fenn ugyanis az élet egészét, mely ökoszisztéma, ha nem stabilizálódik meghatározott kapacitás mellett, elpusztul – mondja ki az ökológiai törvény. Az ökológiai törvény belátásával, már megfogalmazható a morális kötelezettség is. Vagyis a növekedés kölcsönös korlátozása, mint lehetőség az élet fennmaradása, mint cél szempontjából morális normává alakul a következőképpen: „Az ökoszisztémát stabilizálni kell a növekedés önkorlátozásával”. Az élet fennmaradása célként egyúttal erkölcsi tartalmú premisszák – mint a „Meg kell őrizni kölcsönösen az életet” – sokaságát indítja el.¹³

Az erőforrások szempontjából geofizikai és biológiai korlátokkal rendelkező Föld, mint a mai ökológiai tudás által leírt valóság, beigazolódott. Az eddig

¹¹ Lásd fentebb az MTA-jelentést.

¹² Warne, Kennedy: Védett vizeken, In: *National Geographic*, 2020. November, 88-105. o.

¹³ Rolston: I. m: 156-158. o.

végtelemnek hitt/vélt erőforráskészlet – talaj, édesvíz, élelmiszer, természetes biomassza, a nyersanyagok egy része – a kimerülés határán áll, vagy a közeljövőben eléri a korlátjait. A szénhidrogének esetében – az új technológiáknak (mikroprocesszorok, vízszintes fúrás, számítógépes vizualizáció) köszönhetően a hagyományos szénhidrogének új készletei (például a mélytengeri olaj) valamint a nem hagyományos energiaforrások eddig kiaknázatlan készletei (olajhomok, bitumen, olajpala, palaolaj, palagáz) miatt – úgy tűnik, nem lesz olajhozamcsúcs ebben a században. Inkább a növekvő igényeket is kielégíteni képes kapacitás – mondja Daniel Yergin energetikával foglalkozó közgazdász.¹⁴ Ami nem jó hír a környezetvédelemnek. Ennek a prognózisnak is az önkorlátozás és a megújuló alkalmazása felé történő elmozdulást kellene morális normaként is elősegítenie inkább. A tények és értékek közötti merev határ ebből a megfontolásból is eliminálódik.

A kölcsönösség pedig a közlegelő fogalma által kapcsolódik ehhez az interpretációhoz. A közlegelő mindaz, ami nem magántulajdon, ami közjavakként van használatba véve, kitermelve, működtetve. Ebből a szempontból egy korlátos forrásokkal rendelkező bolygón csak a másik ember rovására növelhető a közjavak egyéni használata, mivel a gazdasági verseny egyre nagyobb egyenlőtlenséget szül. A kölcsönös önkorlátozás ezért szükséges.¹⁵

A valóság ennél azért bonyolultabb, hiszen koránt sem biztos, hogy a privatizáció a megoldás a közlegelő tragédiájára, de a korlátok világában az erőforrásokhoz történő hozzájutás alapvető érdeke (joga) minden embernek, s ennek hiánya erőszakot szül. A természeti erőforrások – talaj, ivóvíz, élelmiszer, alapvető javak – tehát közjavaknak tekinthetőek, különösen, amelyekre csak kevés szabályozás vonatkozik. Ezek védelme szintén morális normaként jelenhet meg az élet megőrzésének parancsa keretében. A „felvilágosult engedelmesség” ebben az esetben, mint a tehetősök önkorlátozása és a gyorsan növekvő gazdaságok belátása lehetne. A túlnépesedés kérdésében pedig a legszegényebb országok önkorlátozása léphetne fel.

Rolston ennél is továbbmegy, s a homeosztázis ökológiai törvényét az emberi értékek alapjaként vizsgálja egy másik szerző, Thomas B. Colwell Jr. műve alapján. Colwell mellett érvel, hogy a természet egyensúlya, megfelelő működése alakítja ki azokat a létfeltételeket, amelyeken végeredményben az emberi értékek is nyugodnak. Vagyis az emberi célokat úgy kell megfogalmazni, hogy kompatibilisek legyenek a természet ökoszisztémáival.¹⁶

Rolston kiemeli, hogy a homeosztázis és az erkölcs itt összekeveredik, valamint, hogy a homeosztázis nem az egyedüli értékképző – hiszen az emberi értékek világa ennél jóval tágabb – de igazolható, természeti egyensúly az emberi érték-képzés alapjaként működik. Nélküle nem jöhetnek létre más értékek sem. Hiszen bármit is

¹⁴ Yergin: I. m: 207-223. és 274-287. o.

¹⁵ Rolston: I. m: 157. o.

¹⁶ I. m: 158-160. o.

nevezzünk meg értéknek, vagy legfőbb értéknek, az alapvető javak, mint a levegő, a víz, a táplálék és az egészség nélkül - vagyis az emberi élet biológiai feltételeinek hiánya esetén – emberi értékek sem képződhetnek. Ebből fakadóan a morális norma „Hasznosíts újra” lesz ismét, ami összekapcsolódik az újrahasznosítás alapvető jellegét leíró ökológiai törvénnyel, majd ez a célként megjelenő morális premisszával, miszerint „Meg kell őrizni az emberi értékek alapját”. A korábban tényként, keretfeltételként, értéksemleges létező biofizikai valóság ezúton is értéktelítetté válik.¹⁷

Ugyanakkor az élet fennmaradásáról és az emberi értékek alapjáról szóló ökológiai törvény egy alapvető lételméleti tételt is demonstrál: a természet ontológiai elsőbbségben van az emberhez képest. Hiába az enklávék, a város, a törvények, az emberi világ nem tud létezni a természet nélkül. A geofizikai tényező esetében a geofizika az elsődleges. Nem az ember teremti meg a létezése feltételeit. Még az ember által lakott legtávolabbi objektum, a Nemzetközi Űrállomás esetében sem, ahol a gravitáció, a földi erőforrások és a napenergia a fennmaradás feltétele, addig a rövid ideig, amíg a súlytalanságot komolyabb károsodás nélkül elviseli az emberi szervezet.

Sőt, ugyanez a probléma merült fel a Bioszféra II. kísérlet során is a '80-as évek végén, amikor a bioszféra különböző elemeinek – esőerdő, sivatag, mezőgazdasági terület és óceán – kicsinyített formáját egy zárt térben helyezték el, majd a kísérletben résztvevő embereknek kellett volna ott életben maradni, fenntartani ebben a miniatűr bioszférában a természet dinamikus egyensúlyát. A kísérlet rövid idő alatt kudarcot vallott.¹⁸ A homeosztázis fenntartásának morális imperatívuszainál nem árt ezt is figyelembe venni.

De még ennél is tovább lehet menni. Rolston az emberi élet fenntartásáról, a kölcsönös önkorlátozásról és az emberi értékek alapjának megőrzéséről bemutatott gondolatmenetét még mindig az ember érdekét szolgáló, antropocentrikus környezeti etikákhoz sorolja, s a továbbiakban egy kísérletet tesz ennek meghaladására, egy elsődlegesen ökológiai jellegű gondolatmenet kidolgozására.

Már akkor, amikor az emberi értékek alapjaként tekintünk a természeti egyensúlyra, akkor sem csak a természetén kívüli célok és értékek megvalósítása érdekében történik mindez, hanem a természeti tényezők keretén belül történő célok érdekében. Az emberi értékek túlléphetik az ökológiai előírásokat, de egyúttal kiegészítenek „egy homeosztázis világot” – folytatja Colwell gondolatának interpretálását Rolston. Az ökoszisztémák értékszempontjai ebben a kontextusban egyfajta önállóságra tesznek szert, kölcsönhatásban az emberi értékekkel. Mintegy önmagában vett célként jelennek meg.²⁰

¹⁷ I. m: 159. o.

¹⁸ Kolbert, Elizabeth: *A hatodik kihalás*, Ford: Tábori Zoltán, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2016. 175-176. o.

²⁰ Rolston: I. m: 160. o.

Az ökoszisztéma mibenlétének morális interpretációjához Aldo Leopold definícióját használja fel. Leopold, aki egyúttal a környezetetika gondolkodás egyik elindítója, így fogalmaz: „egy dolog akkor jó, ha a biotikus közösség integritásának, stabilitásának és szépségének a megőrzésére törekszik. Rossz, amikor másra törekszik.”²¹

Rolston számára ez a megközelítés túlmegy a korábbi morális normák ökológiai összefüggések által alátámasztott rendszerén, úgy, mintha már kezdetben is egy morális premissza lenne, amelyből morális normák fakadnak. A definíció által megfogalmazott parancs egy paradigmaváltást eredményez: „eddig az ember számára fenntartott értékek a környezetben lévő emberre helyeződtek át.”²² A definícióban megfogalmazott értékelő elem révén lényegi értékek tárulnak fel, amelyek kapcsolatban állnak az ökológiai leírással: az integritás, stabilitás és szépség, bár a nézőponttól függ, de ettől kezdve vizsgálat tárgya lesz.

Rolston felfogásában tehát a morális norma, vagyis a „Hasznosíts újra” azzal az ökológiai törvénnyel kapcsolódik össze, amely kimondja, hogy az újrahasznosítás megőrzi az ökoszisztéma integritását, melynek következtében az ökoszisztéma integritását előíró premissza jön létre. De ehhez most már egy, az ökoszisztéma szempontjából történő értékelés is kapcsolódik: újrahasznosítanod kell, meg kell őrizned az ökoszisztéma integritását, mert az ökoszisztémának értéke van. A változás itt lényegi: a „van”-tól a „jó”-hoz, s ezáltal a „kell”-hez vezető átmenet történik. Az értékek – mint a rend, a stabilitás, a harmónia és az egység – a természettel együtt jelennek meg nem utólagos rávetítésként. A morális normát tulajdonképpen a „van”-nal együtt fedeznek fel.²³

Ha a biotikus létezőknek önmagában vett lényegi értéket tételezünk, akkor ezzel együtt az etikát kiterjesztjük az emberi énen túl, a többi létező felé, aminek következtében egy új természetfelfogás is körvonalazódik. Ez alapvetően más, mint a Darwin utáni ökológia – mondja Rolston.²⁴ A naturalista hiba meghaladására tett negyedik kísérlet lesz az elsődleges környezeti etika.

Azonban az etika kiterjesztése a nem-emberi létezők felé is emberi döntés következtében jön ahogy a korábbi három – az emberi élet megóvásáról, a kölcsönös önkorlátozásról vagy az értékhordozó geofizikai létezők védelméről szóló – levezetés esetében történt. de kétségtelen, hogy itt egy paradigmaticus fordulat állhat be, ha az erkölcsi döntések terén a természeti létezők önmagában vett értéke szerepet fog játszani. A konkrét technikai nehézséget ebben az esetben is az integritás, stabilitás és szépség meghatározásainak bizonytalansága játszhatja. De egy intervallumon belül még ezek a szempontok is mérhetőek lehetnek: a környezeti krízis egyre több látható jelensége konkretizálhatja a fenntarthatóság dimenzióit.

²¹ I. m: 161. o.

²² I. m: 162. o.

²³ I. m: 162-163. o.

²⁴ Rolston: I. m: 163-164. o.

Ha Rolston okfejtése helyes, akkor mit mondhatunk a naturalista hibáról? Nem lehet azt feltételezni, hogy a naturalista hiba maga az erkölcsi döntés? Nem lehet azt mondani, hogy erkölcsi kötelesség a környezetvédelem? Ez esetben a naturalista hibát minél többször el kell követni, mert a morális normák alkalmazása nélkül csak egy klímakáosztól sújtott, az emberi civilizáció – bár lehet, hogy az emberi élet – számára nem élhető natura marad.